

Jon Mirande eta Robert Laxalt, adiskidantza baten historia

*

JAVI CILLERO

*

*J*on Mirande eta Robert Laxalt idazleen arteko adiskidantza berri ematea du helburu lan honek. Horretarako, Robert Laxaltek bildutako oharra erabili ditugu, Laxalt eta Miranderen eskutitz zenbaitekin batera. 1960ko hamarraldian Euskal Herrira etorri zenean, Robert Laxaltek ohar pilo hartu zuen bertoko kulturaren nondik norakoa aztertzearen. Garai hartan ezagutu zuen Jon Mirande, eta denboraldi batez elkarri idatzi zioten, Euskal Herrian ondutako adiskidantzari eusteko. Oharrak eta eskutitzak Nevadako Basque Studies Program-en (BSP) utzi zituen Laxaltek, eta handik jasotako laguntza eta bultzadari esker paratu dugu ondoko artikulua¹.

Lehengusu txikiak

Robert Laxalt eta Jon Mirande lehengusu txikiak ziren, zuberotarren semeak, eta horrek areago estutu zituen elkarrekin harremanak. Laxaltek mendebaldeko haize freskoa ekarri zion Miranderi, kontuak eta autuak hitzetik hortzera erabiltzeko aukera ematen baitzion, beti ere belarriak erne eta entzun zale. Laxalti Mirande gizon misteriotsu eta jakintsu agertu zitzaion, Euskal Herri erdi primitibo batetik etorritako gizon moderno eta kultoa. Nahasketa horretatik ir-

► Javi Cillero idazlea eta itzultzailea da.

ten ziren Laxalti hain baliagarri egin zitzaizkion ohar eta ideiak, idazle estatubatuarrak aitortzen duenez. Etorbizuneko planak ere egin zituzten: Mirande Ameriketara joango zen Euskal Institutua sortu orduko, hitzaldiak ematera eta.

Zoritzarrez, bideak banatu zitzaizkien, eta lehengo egitasmoak ez ziren gauzatu. Alabaina, oraindik badago zer jakinik kasu honetaz. Laxalten oharak, behintzat, argigarri suertatzen dira zenbait puntutan: nolako interesa zeukan Mirandek izkutuko gaietan, herriko kondairatan eta hizkuntzatan. Halaber, Laxalten ikuspuntua adierazten dutenez, agerian uzten dute nola ikusmiratu zituen kanpoko behatzaile batek herri zahar baten bizimodu eta agerpeideak.

Laxaltarrak Nevadan

Robert Laxalt Kalifornian jaio zen, Alturas herrian, 1923an. Aita zuberotarra zuen eta ama Baigorri aldekoa. Laxaltarrak sei seme-alaba hezi zituzten Carson Cityn, Nevadako hiriburuan: Paul, Robert, John, Peter, Susan eta Marie. Dominique bost hizkuntzaz mintzo zen eta beti ibiltzen zen egunkariak irakurtzen. Amak ere ikastera bultzatu zituen seme-alabak. Amaren gogo-nahiak haurren eskolatzearen aldekoak ziren eta halatan, denak igaro ziren Unibertsitateetik. Robert Santa Clara Kaliforniako Unibertsitateara joan zen, baina gerra-garaian utzi zuen. Ondoren, Kongon izan zen aldi batez, EEBBetako zerbitzu kontsularrean. Soldadutza amaitu eta gero, Renoko Unibertsitateara itzuli eta 1947an ikasketak burutu zituen. Harrez gero, UPI albiste-agentzian ibili ondoren, 1953an Renoko Unibertsitateara itzuli zen, UNReko berri eta argitalpenen zuzendari izateko.

1953an UNR News and Publications-en sartu zen eta University of Nevada Press bihurtu zuen, Nevadako Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua, hain zuzen ere. Nevadako Unibertsitatean egindako lanak berpiztu zion euskaltzaletasuna Robert Laxalti. Izan ere, 1961ean Nevadako Unibertsitateak erabaki zuen ikerketa-sail berezia sortzea, Desert Research Institute (DRI) izenekoa. Basamortuko Ikerketako Institutu honek zenbait aditu bildu zuen geroko egi-

tasmoak antolatzeko, eta bilera bat egin zuten Basque Studies Program-en moduko zerbait sortzeko EEBBetan.

Aditurik ezean, Robert Laxalt bera arduratu zen euskal ikasgaiei buruzko liburuak biltzeaz. Robert Euskal Herrian izan zen aitarekin 1956 aldera. Dominique Laxalt lehen aldiz itzuli zen sorterrira, hainbat urte eman ondoren Nevadako basamortuan. Bidai kontakizun hartatik sortu zen *Sweet Promised Land* (1957)² izeneko liburua. Lehenik eta behin, ikertzen ibili zen European euskal gaiei buruzko liburuak hartzeko modurik ote zegoen. Laxalten lanari esker, Renoko euskal mintegiak Phillippe Veyrinen liburutegia lortu ahal izan zuen, 750 liburu, Iparraldeari buruzkoak gehienbat. Haien artean, zenbait liburu zahar eta jadanik argitaragabe, Basque Studies Program-en oinarritzko liburutegia osatu zutenak.

Honenbestez, 1960an Robert eta Joyce Laxaltek Euskal Herrian urtebete egitea erabaki zuten, euskal gaiak arakatzu eta euskaldunak bertatik ikusiz, biziz eta aztertuz. Robert Laxalt Nevadako Unibertsitateko argitalpen zerbitzuaren burua zen eta urtebeteko oporraldia hartua zuen liburu bat idazteko. Donibane Lohizunen izan ziren irailaren amaieratik otsailera arte, haurrak eskolara joan zitezten. Azkenean, Robert, Joyce eta haurrak Garazira ailegatu ziren. Bertan aldi luzea eman zuten, beti ere zenbait etxetan, usadioari jarraikiz. Honenbestez, hainbat euskaldunekin mintzatu zen Robert euskal kontuen gainean, harik eta Pariseko lehengusu ezezagun baten gutuna jaso arte.

Eta Mirande agertu zen

Nahikoa bitxia da, Robert Laxaltek oraindik ere ez baitu oso argi nola jakin zuen Mirandek Nevadako lagunak Euskal Herrira zihoazela. Dirudenez, norbaitek esan zion Miranderi, eta honek eskutitz bat idatzi zion Laxalti bidaiaren berri bazekiela esateko. 1961eko apirilaren 10ean Txomin Peilleni idatzitako eskutitzean Mirandek hala-hola aitortzen zuen Paristik Garazira joatekoa zela Laxaltarrak ikustera:

Ni hilabete honen 20an Zuberoarat ba noa, hamar bat egunentzat. Handik Donibane Garazirat joan gai dut. Robert [...] ikhustekotz, eta gero...³.

Deitura irakurgaitz hori Laxalt izan daiteke, inondik ere. Izan ere, aipatu egunetan Mirande Donibane Garazira hurbildu zen, ziurrenik, trenez etorrita. Honenbestez, Laxaltarren etxe errentatura agertu zen, *La Niña* izeneko etxera, hain zuzen ere.

«Ez genuen inoiz argitu nola jakin zuen Mirandek Euskal Herrira gindoazela», azaltzen digu Joycek, misterio kutsu batez. «Egun batez agertu zen 'kaixo!' esanez. Eskutitza jaso genuen Mirandegandik Euskal Herrira joan baino sei hilabete lehenago. Bob eta Mirande anaiak bezalakoak ziren. Bobi ez zitzaion arraroa iruditu Miranderen arta. Odolkidea zuen-eta, biak zuberotarrak ziren».

Robertek ere ez du oso argi nondik jakin zuen Mirandek Laxaltarren berri: «Nonbait, Dominiquek eskutitza bidali zion familiari esateko bagindoazela, eta berria Miranderi heldu zitzaion. Renora idatzi zigun, oso arraro, ez genekien nola jakin zuen gure helbidea. Egia esan, senide pilo daukagu Zuberoan. Arretalepoko Mirandetarrak ere senideak ditugu. Lagaine, Montori, Petia, Beñat, Monlion. Ilegorri mordoska bertantxe».

Robert Laxaltek oso ohar esanguratsuak hartu zituen Mirande ezagutu zuen egunean:

Mirande hau oso pertsona bitxia zen, buru makur, astirotsua, eta gauzez begiak kolorez aldatzen zitzaizkion ia berdetik beltz-beltzeraino; goblin-aren⁴ antzekoa zeukan irribarrea, alaia, tabakoz ilunduriko hortzak zituela.

Mirandek ere plazer hartu zuen euskal amerikarren ezagupidea eginda. Ingelesezt mintzatzen ziren elkarrekin, eta gainera eguneroko gaiatz bestalde, Miranderen gogoko kontuak zituzten mintzagai:

«Mirandek beti erabiltzen zituen betaurreko beltzak» azaltzen digu Robertek. «Beginini gorriak zituen. Bikain hitz egiten zuen ingelesez, azenturik gabe, Sparks-en (Nevada) jaio izan balitz bezala. Sorginei buruzko liburu bat eman zidan opari, Margaret Murrayren *Witchcraft from England*».

Bestalde, Mirandek liburu bat eman zion oparitzat Joyceri, *Que sais je. La Sourcellerie*, Jean Palourena. Izan ere, Laxalten emazteak jakinmin handia zeukan sorgin eta az-tien munduaz eta horretan solaskide ezin hobea topatu Miranderengan. Sorginkeriarri buruzko autu-mautuak zera-biltzatela, Mirandek berebiziko zirrarara eragin zion Joyce Laxalti: «Mirande mutantea zen. Ez nion beldurrik, baina ez zeukan zerikusirik bestelako gizakiekin. Sorginei buruz aritu ginen, De Lancreren liburua esku artean neukalako. Ni askotan joaten nintzen Baionako Euskal Museora liburu hori irakurtzera. Kate bati lotuta zeukaten, inork eraman ez zezan. Hainbestetan ikusi ninduten liburua erabiltzen, azkenean mailegutan utzi zidaten. Boben familiakoek, berriz, ez zidaten ba esan haiek gauza zikinak zirela, liburua ikusi zidatenean!».

Kontuak kontu, Miranderen itxura ere larderia apur bat ematekoa zen, begi gorriak barne. «Nicky oso izututa zegoen Miranderen begiengatik, *demonic eyes* (begi deabruzkoak) zirela zioen», aitortzen digu Joycek. Era berean, Miranderen begirada are eta zirraragarriagoa zen: «Miranderi begiratzean, bazirudien bestelako ordena batetik zetorrela, txakur bat pertsona bati begiratzea bezala. Mirande adimenaz bestaldean zegoen».

Gero, Joycek esango zigun Mirandek bazeukala txaman eta bestelako indar gizagaindikoenganako kera: «Izan ere, animaliak ondoan ditugula ere, nolabaiteko indar espirituala daukate, baina ez dakigu horrekin komunikatzen. Bazirudien Mirandek bazekiela komunikazio horri buruz. Horretaz, Bobek esaten zuen askotan hartzen ziola aurea paristarrak bere gogoa irakurriz».

«Mirandek gogoko zuen azti eta sorginen kontuak aipatzea», azaltzen digu Robertek. «Hala ere, ez zen sutan jartzen kontagaiak zirela eta. Besteak beste, Mirandek esan zuen emakume zahar bat otso bihurtzen ikusi zuela basoan, emakumearen atzetik zihoala. Izan ere, Mirandek erabat ulertu zuen emakumea, komunikazio berezian sartu zen berarekin hizketan aritu baitziren. Esan zuen sorgin-epaiketen bidez Euskal Herriko buru argi anitz suntsitu zituzte-la».

Mirande agertu zenetik, Robert Laxalten lana aurrera joan zen, datu-bilketa ederra egin baitzuen idazle paristarren eskutik. Laxaltek oharrez bete zituen orriak, txukun-txukun makinatuak, Miranderekiko elkarrizketen berriz emanez, eta kontakizun zaharrak islatuz:

(1) Aztiak: istorio bat, auzoko batek begizkoa egin zion Miranderen familiari, eta harrez gero, izan dituzten zaldi guztiak, edota eduki nahi izan dituztenak hil egin dira istripuz, nola edo hala. Hori halaxe izan zen auzoko sumindua hil zen arte, eta orduan madarikazioa itzali zen. Orain zaldiak dituzte baserrian.

(2) Emakumearen pasadizoa: basoan zehar zebilela, lamiak ikusi zituen, gizaki txiki bat, emakume ñimiño bat, oso ederra, berari tinko begira, haren albotik igaro arte. Eta txakurra atzetik jarraiki zitzaion emakumeari, emakumeak ezin zuen txakurra gainetik kendu, eta makil bat hartu eta jotzekoa egin zuen, orduan txakurra gizon bihurtu, eta esan zuen «zorionez, ez nauzu jo», eta emakumeak konortea galdu zuen.

Euskaldunak infernuan

Lehenengo ikustaldi hartan, Mirandek zirrara egin zien Laxaltar guztiei, batez ere, bizitasunez eta atseginez tratatu zituelako. Hogeita hamar urte igaro badira ere, oraindik ere gogo bizian du Robertek euskal idazlearen irudia: «Ahots xuabea, ondo jarria zeukan, nahiko kontrolatua kontu emozionalak aipatu artean. Orduan gogorragoa zen. Mirande oso ondo zebilen osasunez. Ez zuen nekerik erakusten. Buru ezin argiagoa zuen, hau, hori eta bestea jakiteko. Dena zekien literaturaz, eta euskal kulturaz. Irudi-pena neukan, etengabe eduki ere, Mirandek ene burua irakurri ahal zuela. Zeozer esatera joan eta berak bazekien alde zurretik. Nik ez dut halako irudipenik edukitzen jende askorekin. Agian Peter, ene anaia gazteagoarekin».

Mirande iturri agortezina suertatu zitzaion Robert Laxalti, eta biziki eragin zion euskal kontuak maitasunez eta maisutasunez azalduz. Gizarte-ohiturak eta folkloreko kontakizunak erruz kontatu zizkion amerikar euskaldunari:

Maizterrak jabearekin banatu behar du behiaren dirua animalia hazi eta saldu ondoren. Daniel Websterren pasadizoa gogorarazten du. Gizonak arima saldu deabruari baldintza batekin, deabruak arima eskatzen dionean bi-ziaren azkenean zitzaileu batean eseri behar du, zitzaileu txiki eta ezeroso batean. Bigarrenik, piper landare batean eseri behar, eta hirugarrenik, txirula berekin hartzeko kondizioarekin infernura. Hiru deabru etorri ziren bere bila, bat ezin izan zen zitzaileutik jaiki bigarrena kateaturik gelditu zen landarean, eta hirugarrena, Satan bera etorri zen gizona hartzera. Gizonak txirula jo zuen, eta infernuko labean ari zirenek tresnak utzi eta dantzari ekin zioten. Beraz, Satanek euskalduna infernutik kanpora bota zuen, eta harrezkero ez dago euskaldunik infernuan.

Honelako kontakizunak ondo ikasiak zituen Mirandek, beti ere belarria zorrotz herriko kontakizunei:

Gerrako gertaera; Landetako mutikoa ezkutaturik zegoen Chérauteko baserrian, gizontzat zeukan bere burua, neska euskaldun guztiak gorteiatuz, bai eta batzuekin oheratuz ere; mutilak jeloskor; gizona gerran zeukan ondoko emakumea jo zuen; mutilek belarra moztu eta bi etheen artean barreiatu zuten harremanak nabarmenarazteko. Mutila haserre, gainera alemaniarrei salatu zioten.

Jakina denez, Miranderen kontu kuttunenetariko bat, apaizen gora-beherak dira, bai literaturan, bai irri-kontaktizunetan. Hori dela eta, hainbat pasadizo kontatu zizkion Robert Laxalti. Hauek guztiak *In a hundred graves* liburuan agertuko zituen kaliforniarrak:

Miranderen istorioak. Bazen behin gizon bat sinesten zuena lehengo Aita Saindua katolikoa baino protestanteagoa zela, eta goizero egiten zuen otoitz bera konbertitze-ko. Bazen beste bat sinesten zuena Baionako apezpikua ez zela kristaua, eta Aita Sainduari idatzi zion kasuaren argibideak emateko.

Miranderen gatza eta piperra nonnahi ageri ziren, eta agian horregatik bete zituen hainbeste orri Robert Laxaltek idazle zuberotarrari entzunak hartuta. Hona hemen Miranderen aitorenak, Euskal Herriko herri-irudigintzan hainbeste zer esan eman duen apaizaren irudia dela eta:

Oraindik ere herriko apaizek noizean behin badute aferaren bat neska gazteekin. Intzestu piloa aspaldiko denboretan... gutxiago azken aldiontan... baina perbertsio gutxi edo batere ez...

Mirande eta Lafitte

Bitxiak izan ziren aita Lafitte eta Miranderen arteko harremanak. 1948. urteko apirilaren 18an Jean Loustauri idatzitako eskutitzean, Mirandek honako hau aitortzen zuen:

Beste eskualtzale ospetsu baten ezaguera egin dut: erran nahi dut Lafitte Aba. Galdetu daut ea nahi nukenez *Herrria* izperringian idatzi. Nik baietz⁵.

Harrezkeroztik, elkarren etsai amorratuak zirela, Lafittek galarazi ziola Miranderi Euskaltzaindian sartzea eta halakoak aipatu ohi dira. Mirandek berak alatu zituen halako arrenkurak, 1962ko uztailaren 19an Andima Ibiñaga-beitiari aitortzen zionez⁶.

Robert Laxaltek ezagutu zuen garaian, bestelakoak entzun zizkion Miranderi. Bestalde, Laxaltek monasteriora joan eta Lafitte bisitatu zuen. Gramatikariak *Grammaire Basque*-ren ale bat eman zion. Elkarrizketan Miranderen aipamena egin, eta Laxaltek ezinegona nabaritu zion Lafitteri, Miranderekiko mirespena eta beldurra. Halako oharra hartu zituen Laxaltek egun hartan:

Lafittek dio Mirande arrazista hitleriarra dela, menpeko arraza guztiak deuseztatu nahi dituen... atea eta antiklerikala da, baina hala ere Lafitteren adiskide ona... puntako linguista da... genio oso txarra, maniakoa dauka...

Mirandek horixe aitortu zion Laxalti, arraza latino guztiak garbitu egin behar zirela, menpekoak zirelako.

Aita Lafittek ere bazuen alde umoretsua. Laxalti kontatu zion istorio bat euskal heterodoxoen antologian paratu beharko litzateke. Dirudienez, Lafitte bera eta Mirande agertzen dira argitzaletan irudiotan, nahiz eta Laxalt honetaz ziur ez egon.

Lafitteren istorioa: hiru poeta euskaldun Bidarraiko Noblia hotolean bildu ziren. Elkar besarkatu zuten eta laudorioak esan zizkioten elkarri, gero otordu on bat jatera esertzeko. Poeta gonbidatuak pare bat txiste kontatu zuen alai antzean kardinalei buruz, eta gutxiago ez izateko, beste gizonek ere hala egin zuten. Poeta gonbidatuak esan zuen: «Eliza katolikoko gure ohorezko gizonen izen ona berriz ere laidotuta entzuten badut, zopa ontzi hau zuen buruen gainean kraskatuko dut, beste hitz bat...». Baina bi poeta gonbidatzaileek jaiki eta esan zuten: «Entzun genuen tontoa zinela, baina ez genuen uste zoroa zinenik. Zu hasi zara eta orain iraindu egiten gaituzu. Gainera, uste dugu zure poemak txarrak direla, eta erri-malari kaxkarra zarela...». Eta hau, jakina, irainik handiena da, eta gizonek bertan utzi zuten...

Istorio hau Lafittek berak kontatu zion Laxalti eta litekeena da gonbidatu haserrekor hori Mirande izatea. Apaiza eta Mirande ez ziren ezitan bizi elkarrekin, eta Mirandek aitortuko zionez Laxalti egindako eskutitzetan, Aita Lafittek ez zituen konprenitzen euskaldun heterodoxoak.

Politika-kontuak

Elkarrekin eman zuten denboran, Mirandek euskal politika eta ikuspegi anitzen kontuak aipatu zizkien Laxaltarrei:

Oso baketsuak gara orain... baina bortitzak orain dela gutxi.

Zenbaitetan, bestelako herrien aldean jartzen zituen euskaldunak:

Irlandarrak ez dira erromantikoak... benetan... erromantikoa dela pentsatzea atsegin duen jende praktikoa da. Galestarrak geldo eta gogorrek dira; euskaldunak ere praktikoa...

Mirandek mugaz bi aldeetako iritzi politikoak bereizten zituen:

Hegoaldeko euskaldunek separatismoa nahi dute, baina Iparraldekoek sorbaldak kuzkurtzen dituzte hainbeste sukar dela eta, esaten dute askoz hobeto daudela dauden moduan... jakina, gerra eta jazarpena behar dira harrotasuna eta sukarra txertatzeko... baina Hegoaldekoek auzi-mauziak maite dituzte, prest daude hori egiteko, matxinadak maite dituzte.

Orobat, hizpidera ekarriko zituen euskaldunon jokararak eta bilakaera historikoak:

Bizkaitarren arteko odol garbitasuna... lehen, ezkontzean, aita-amen eta aiton-amonen zerrenda egin behar zuten hainbat belaunalditan, beste euskaldun batekin ezkontzeko baimena jaso ahal izateko... beren euskal odola frogatu behar zuten, baita besteena ere...

Hona beste zenbait ohar, Miranderen aitorenpenetik hartuta, klanak eta borroka-taldeak direla eta:

Gudu zibilak eta klanen arteko guduak dira zioren bat duten bakarrak... ulergarriak diren bakarrak... ez munduko gerrak bezala...

Leinuen arteko gerrak... gipuzkoarrek beti izan dituzte gorroto nafarrak; eta bizkaitarrek nafarrak gorroto dituzte; familia nagusiek euskaldunei leialtasuna erregutzen zieten... eta familia nagusiak eta leinuak baziren probintzia bakoitzean... beti prest borrokatzeko, hurbil bizi zirenez geroztik.

Aspaldian bazegoen probintzien arteko lehia... klanak bezala... elkarren artan borrokatzen ziren eta orduan elkarrekin borrokatzen ziren kanpotarren aurka... gudaren jainkosak gurtzen zituzten... Atarratze gainean... jainkosarentzako aldare bat dago hor... Madelaine mendian da. Mendi gora. Lur gorriaren jainkosa omen zen. Erromatarrak etorri zirenean kulto horrekin topo egin zuten eta haiek ere gurtu egin omen zuten jainkosa. Harrizko zerbitu eraiki zuten jainkosa gurtzeko⁷.

Badirudi Mirandek eta Laxaltek zabal-zabal hitz egin zutelako gizarte-kontuak erabiliz. Baita jende xehearen ahotan bekatuzko eta madarikaziozkoak zirenak ere. Hala noia, adulterioa. Hona hemen Miranderen hitzak:

Adulterioa... leku guztietan bezala dago, nahiz eta zaila-
goa izan hemen; mutil batek lau neska haurdun utzi ditu
Zuberoan; Gazte hori mutiri samarra da; aberatsenarekin
ezkontzeko asmoa dauka. Ez dago ezkontzera behartuta
hala nahi ez badu. Oilarraren filosofia; gaztea beti gazte...

Honetaz, Robertek aitaren lekukotasuna ematen du,
eta kontatzen digu Dominique Laxalten istorioa letra go-
rriari buruz:

Atarratzeko neska bat haurdun gelditu zen. Behartu egin
zuten letra gorri bat eramatera soinekoan. Apaizak be-
hartu zuen hartara. Dominiqueri zastada handia egin
zion gertakizunak. 1886 urtean izan zen.

Egun gehiegikeria diruditen jokaerak ere ahotan era-
bili zituzten Mirandek eta Laxaltek. Gizartearen basa-ere-
duak, hain zuzen ere:

Beti gertatu izan da... ganadu-gatazkak, edota etsaien he-
rriko behiak lapurtzea. Eskozian eta Irlandan bezala, edo-
zein lekutan bezala, indiarrek ere... Emakume batek lau
behi balio ditu; zezen batek bost emakume balio ditu.

Honi lotuta, belar-xendraren pasadizoa kontatu zion
idazle paristarrak EEBBetatik etorritako lehengusu txikiari:

Landetako mutil bat Chérautera joan eta neskak gorteia-
tzen hasi zen... neska bat haurdun utzi zuen... herriko
mutilek belarra moztu eta bi etxeen artean barreiatu zu-
ten... mutila ez da ezkondu behar, hala nahi ez badu.
Izan dira benetako gatazkak herrien arteko mutilen artean
neskak gorteiatzearen. Orain dela gutxi, borroka gaiztoa
bi herrietako gazteen artean. Herri bateko mutila beste
herriko neska gorteiatzen ibili zen, eta herritarrek lezio
bat ematea erabaki zuten; bere zain egon ziren makilak
hartuta; beste mutilari zeozer bururatu zitzaion eta la-
guntza eraman zuen. Kriston gatazka.

Mende zaharretako ohiturak dirateke honelakoak,
baina itsasoaz bestaldean ere ez dira hain ezezagunak. Ho-
netaz ari garela, Robertek kasu bat aipatzen digu Carson
Cityn gertatua. Neska euskaldun bat herritik kanpoko ba-
tekin ezkondu zen. Aldameneko herritar batekin, ez oso
urrutikoa. Bada, aitzak desheredatu egin zuen.

Donostian txango

Robert Laxalt eta Mirande oso ondo moldatzen ziren elkarrekin, Joyceren adierazpenak lekuko: «Bob zoratuta zegoen Miranderekin. Ez dakit zergatik ikusi nahi zuen Mirandek. Anaiak bailiran sentitzen ziren. Bob beti ibiltzen zitzaion galdezka Miranderi, eta honek azalpenak ematen zizkion. Esango nuke Mirande benetako paganoa zela. Gizagaindikoa. Behin argazkia egin nion Miranderi, Bruce eta Bobekin, Donostian».

Mirande ez zen Laxalt eta honen emaztearekin joan Donostiara. Zeozer aipatu zuen, arazoak izango zituela mugan eta nahiago izan zuen oinezkoen bidetik igarotzea. Horrela ez zioten dokumentazioa eskatu, antza. Halaxe aitortzen digu Joycek: «Donostiarako bidean, Mirandek autoa geldiarazi zuen mugazainengana heldu baino lehen, eta esan zigun kanpora zihoala: geroago aurkituko ginen kafetegian. Donostiara eraman genuen autoa eta hurrengoan hantxe ikusi genuen, kafetegiko mahai ondoan eserita, kalean, ardoa hartuz. Lasai-lasai zegoen, ez zen inoiz berotzen hitz egitean». Horixe bera baieztatzen du Robert Laxaltek: «Mirande oso lasai mintzatzen zen. Emozioa erakusten zuen denbora bakarra izaten zen Aita Santuaz hitz egitean. Orduan, eta kristautasunaz mintzo, zirrara eta amorrua erakusten zuen. Sutan jartzen zen. Baita sorginei buruz hitz egitean ere. Hala ere, ez dut gogoratzen une bakar bat ere, Mirande haserre edo gaitziturik ikusi izana».

Donostian zirela, Castor Uriarterekin egin zuten topo eta istorio gehiago jakin zuten. Hauek ere Laxalten oharretan jasota daude:

Istorio honek gatz eta piperra dauka: Gazte talde bat euskal kantak abesten ari zen Donostiako taberna batean, eta polizia edo guardia zibilak isiltzeko esan zien, eta joan zirenean, euskaldun batek buelta egin eta poliziari esan zion, isilarazi ahal dituzu ene euskal kantak, baina ezin duzu isilarazi ene euskal bihotza.

Honelako kontuak erabili zituzten Donostian, Castor Uriarterekin:

Francok esan zuen ezin zirela euskaraz mintzatu gerraren ostean, baina hizkuntza kristauaz mintzatu behar zirela. Debekatuta zegoen euskal kantak abestea elizan, urtean hiru alditan izan ezik, salbu eta eskakizun berezia eginik. Ezinezkoa erakustea domina edo ikurrina, ezta Gernika-ko Arbola kantatzea ere. Domina ezkutaturik solaparen azpian, bada 500 pezetako isuna jarri dioten jendea euskal probintziak eskumuturrean eramateagatik, Baionatik paper erreboluzionarioak berekin ekartzeagatik.

Etixerako bidea

Udaberrian Mirande Parisa itzuli zen. Laxaltarrak azken egunak ematen ari ziren Euskal Herrian, eta orduan hasi zitzaizkion Mirande eta Laxalt elkarri idazten. Honetan, badirudi idazle paristarrak egin zuela lehenengo urratsa, Frantziako hiriburutik bertatik berri eske. Laxaltek erantzun eta berri konplituak eman zizkion Miranderi bere familiari buruz, Miranderen bigarren eskutitza irakurrita antzematen denez, nahiz eta ez dugun eskutitz hori topatu.



J. MIRANDE. 106, bld Davout. Paris (XX).
Maiatzak 30, 1961

Laxalt jaun agurgarria:

Lehenago idatzi nahi nizun, Parisa itzulia bainaiz, baina espero nuen erantzunen bat lortzea De Lancreren liburuaren pasarte batzuk argitaratzeko baimenari buruz. Euskal Museoa egindako liburua duzu hori, lehen aipatu nizuna. Zoritxarrez, orain arte ezin izan dut eskuratu. Hala ere, harako liburua daukan batekin topo egiten badut, eta bera saltzeko prest badago, zuretzat erosiko dut eta berehala jakinaraziko dizut.

Berriz ere eskerrak eman nahi dizkizut Garazin izan nintzenean erakutsi zenidan abegikortasunagatik, eta esan behar dizut oso pozik nagoela zure ezagupidea egin izanaz.

Oraindik ere gogoan duzu Parisa etortzea Europatik joan baino lehen? Hala bada, ez ahaztu niri dei egiteaz.

Hitz egin dut zenbait lagun euskaldunekin zure ideari buruz ingelesez eta euskaraz egindako aldizkari bat sortzeko Estatu Batuetan bizi diren euskaldunentzat. Oso pozik hartuko lukete parte proiektuan; batez ere, haietariko batek oso ondo daki ingelesez, Britaina Handian hazi zutelako eta bertan bizi izan zelako hainbat urtez. Honela, horri begira zeozer egiten baduzu, otoi, ez utzi abisatu gabe.

Baionara bazoaz, interesgarria litzateke zuretzat ene lagun bat ezagutzea: Mr. Simon HARAN, 3 rue des Lisses (San Andres elizaren aurre-aurrean). Bera frantses euskaldun nazionalista da eta hilabetekari nazionalista bat argitaratzen du, *Enbata* (batez ere, frantsesez idatzia) eta areago, orain ekin dio «Club du Disque Basque» bati eta dagoeneko hiru disko atera ditu (LPak), seguruenik diskorik onenak euskal folk-musikaren alorrean.

Espero dut laster entzungo dudala zutaz. Ene goraintzirik onenak, zeuri eta etxekoei.

Bihotz-bihotzez

J. Mirande



J. MIRANDE. 106, bld Davout. Paris (XX)
Uztailak 2, 1961

Robert Laxalt maitea:

Eskerrik asko zure eskutitz atseginagatik. Oso poztu naiz zure berri jakitean eta zure emaztea osaturik dagoela gripa izanda gero. Espero dut ez zenuela asko sufrutuko azken aldi honetan Frantzian izan den bero ikaragarria dela medio, behintzat, hemen Parisen. Oso desgogora egon naiz eta ez dut kemenik izan inolako ahalegin intelektualik egiteko (horregatik ez dizut lehenago erantzun), baina zorionez atzodanik eguraldia freskatu egin du.

Interesgarria iruditu zait jakitea Simon Haran ezagutu zenuela. Uste dut haren ondoan ikusi zenuen Basque professional-a^s Krutwig zela (arbasoak erdi germaniarrak dituen euskaldun bat). Aspalditik ezagutzen dut; euskal hizkuntza eta kulturaren aldeko lan bikaina egiten ibili da, baina, jakina, sineste handiegia dauka bere iritzietan.

Harani dagokionez, oso estimatzen dut, baina ez nago ados *Enbata* kazetan azaltzen dituen ideia batzuekin, eta hala esaten diot...

Euskal aldizkariari dagokionez, jakina, prest nago laguntzeko. Hala eta guztiz ere, ez dut uste Aita Lafitte (oso gizon estimagarria berau), aldizkaria gidatzeko gizonik egokiena denik. Batetik, ez dut uste berak gehiegi dakienik amerikar edo anglosaxoniarren kontzeptzioaz, eta beldur naiz halako joera izango duela, hots, Ameriketako euskaldunak, inguruan dituen bertoko lapurtar nahiz behenafarrak bailiran ikusteko eta haiekin hala jokatzeko.

Konturatu naiz ez dituela ondo ulertzen ezta zuberotarrak ere, hainbat aldetatik oso bestelakoak baitira manexen aldean. Eta areago, ez dut uste ingeles gehiegi dakienik. Jakina, okerra izango litzateke aldizkaria ingelesez edo euskaraz besteko hizkuntzaz ateratzea. Espero dut bera konbentzitu ahal izango duzula; bestela, ene ustez, aldizkariak porrot egingo du lehen edo gero.

Orain arte ez dut zortetik izan De Lancreren liburuaren pasarte horien gainean egin ditudan ikerketetan. Dena den, ez dut etsipenik hartu, eta liburua hartzeko aukerarik badagoela aurkitu bezain laster, jakinaren gainean jarriko zaitut. Hala ere, horrek luzerako egin dezake...

Duela zenbait denbora eskutitz bat jaso nuen (espainolez), Howard F. Cline jaunak idatzia, Hispanic Foundation, Lybrary of Congress, Washingtonetik bidalia, eskerak emanez zeuri laguntzeagatik aipatu liburutegi horretako euskal liburu multzoaren ebaluazioa egitean. Berari idazten badiozu, arren, eman eskerrak eskutitzagatik.

Espero dut zurekin eta zure familia atseginarekin elkartuko naizela zuek Europatik joan baino lehen. Esan noiz zatozten.

Ene goraintzirik onenak zeuri eta etxekoei.

Jon Mirande

Robert, Joyce eta haurrak Estatu Batuetara itzuli ziren, denboraldi bat beste herrialde batean emanda. Oso herrialde bitxia, baina. Aintzinakoa, xarmangarria, sorgindua... Laxaltarren oroitzapenetan ondo grabatuta daude

egun haietako irudiak eta bizikizunak. Itzulbidaia egin zutenean, berriz, eguneroko errealitateari lotu behar izan zitzaizkion. Bitartean, eskutitzak eta liburuak izan zituzten Euskal Herriarekiko lokarri bakar. Honetan ere, Mirande berriemaile atsegin eta leial izan zuten denboraldi batez.



650 Cardinal Way. Reno, Nevada. EEBB
Uztailak 20, 1961

Jon Mirande maitea:

Goiko helbidean ikusten duzunez, Renoko etxera itzuli gara eta bertan gaude orain. Sentitzen dut zurekin tragu bat hartzeko aukerarik ez izatea Parisen, baina guztiz ezinezkoa izan zitzaigun haurrak zainduko zituen inor aurkitzea. Hala ere, oraindik espero dut babesleren bat aurkitzea zu hona ekartzeko, Nevadako Unibertsitatera, se-guruenik sei hilabete edo urtebete egitera, eta hori lortzen badut, elkarri prometatutako genion tragu hori Renon bertan hartuko dugu.

Barkamena eskatu behar dizut zure lagunari buruz egindako aipamenagatik. Uste dut ez zela bidezkoa izan, bada, garai hartan oso sentibera nintzen gauza batzuekin. Harani dagokionez, jakin nahi nuke mesede bat eskatu ahal dizudan. Baionan nintzela, eskatu nion bertsolarien lehiaketaz osatutako zinta bat presta ziezadan. Aukeraketa eginez, hau da, orain dela gutxi Azkainen izandako bertsolari-txapelketaren parterik onenak aukeratuz, edo beste herri bateko txapelketarenak, kalitate handiko edozer.

Idatziko diozu Harani eskatuz halako zinta bidal diezaio-lara Howard Cline doktoreari? Hona hemen helbidea: Director, Hispanic Foundation, Library of Congress, Washington, D.C.; U.S.A. Ahal izanez gero, Cline doktoreak ondoan idatzitako azalpenak ere jaso nahi lituzke, bertsolarien izenekin zintan agertu ahala, bai eta laburpen txiki bat ere, gaztelaniaz, frantsesez edo ingelesez, jakiteko zertaz doan zintaren eduki orokorra. Zinta hori Cline doktoreari bidaltzeko mesedea egingo baligu, honek sariren bat emango lioke, jakina, zinta erosteko eta bertan emandako denboragatik ere bai. Honenbestez, kontu-zerrenda bidali beharko lioke.

Simon Haranek idatzi nahi ez badu azalpenaren zati hori, agian zuk zeuk aurki zenezake denbora hori egiteko. Cline doktoreak ziurtatu egin dit sariren bat moldatuko lukeela zure ahaleginen faborez, nahiz eta, badakizunez, halako proiektuetarako sariak oso handiak ez diren. Benetan estimatuko nizuke nirekin harremanetan jartzen bazara Haranekin hitz egin ondoren⁹.

Euskal aldizkariari dagokionez, ez dut berriz ere ezer entzun Aita Lafittegandik aldizkaria zuzentzeko zenbait iradokizun eman nizkionetik. Ez dakit ezertxo ere kontu honen gainean, eta zuk ezer badakizu, estimatuko nizuke jakinaraziko bazenit. Lafittek proiektua bertan behera uzten badu, zergatik ez duzue pentsatzen horren ardura hartzea zuk eta zeure lagun eta euskal idazle horrek? Pozik bidaliko nizkizuke bururatzen zaizkidan aholku guztiak, eta gainera, ehun edo mila euskaldunen izen-helbideak, herriko buruenak, haiekin harremanetan jar zaitezten.

Har itzazu ene goraintzirik hoberenak



J. MIRANDE. 106, bld Davout. Paris (XX)
Abuztuak 28, 1961

Robert Laxalt maitea:

Menturaz galdetuko zenion zeure buruari zergatik ez dizudan lehenago erantzun, baina hauxe izan da ene luzamenduaren arrazoi bakarra: Simon HARANi idatzi nion zure eskutitza jaso orduko, galdetzeko bertsolari txapelketaren kantak dituen zinta horri buruz. Izan ere, zeuri ematea prometitua bazuen ere, atzora arte ez dut haren erantzunik jaso. Ez da Haranen errua ere: berak esan didanez, zinta hori Donostiatik bidali behar diote, eta orain arte ez du eskuratzerik izan, behin eta berriro haren eske ibili bada ere; beraz, esan dit beste zinta bat bidaliko didala beste bertsolari txapelketa batetik hartua. Hori hartu bezain laster jakinaraziko dizut. Prest nago idazteko kanten laburpena frantsesez nahiz ingelesez, eta ez dut nahi inolako sariarik horren truke. Baina nik neuk ez daukadanez inongo grabagailurik, baten bati eskatu beharko diot kantak entzun eta itzuli ahal izateko, eta agian horrek denbora apur bat beharko du, ene adiskide gehienak Paristik kanpo dau-

delako. Gainera, hurrengo asteetan baliteke neu ere Paristik kanpo joatea hilabete bat egitera oporretan. Beraz, esan Cline doktoreari, mesedez, ez kezkatzeko: haren eskaria beteko dugu. Nolanahi ere, eska iezaiozu barkamena gure partez, hori egin arte luzatzen bagara.

Oraindik ere ez dut aurkitu ahal izan Euskal Museoak argitaratutako De Lancreren liburuaren kopiarik. Ene lagunak badauka kopia bat, baina ez du saldu nahi. Baionan ezagutzen dudan liburusaltzaile bati idatziko diot, eta agian emakume horrek aurkitu ahal izango du liburuaren kopia bat. Ni neu oso interesatuta nago sorginkeria eta aspaldiko siniskerietan, eta hitz emanda ditudan euskal lan literario batzuk amaitzen ditudanean, kontu hori errotik ikasten jarriko naiz; oraindik badira sorginak Euskal Herrian, Frantzia eta Alemanian, eta batez ere, Britainia Handian; haiekin harremanetan jartzen saiatuko naiz, jakiteko benetan zertan sinesten duten. Ez dut uste Deabrua adoratzen dutenik; uste dut oraindik ere atxikitzen dituztela zenbait kulto aurrekristau, behinola Mendebaldeko Europa guztian zabalduta zeudenak.

Euskal & ingeles aldizkariari dagokionez, ez dut ezer entzun horretaz, Aita Lafittegandik, ez eta beste inorengandik ere. Ez dut uste berak ezer egingo duenik; ene ustez, Estatu Batuetan bizi diren euskal jatorrizko gazte adontsu batzuek ekin beharko liokete horri. Frantzia eta Espainian garenok oso pozik lagunduko genieke artikulua idatziz, eta behar duten informazio guztia emanez. Egunen batean ezer egiten bada, mesedez, esan iezaidazu.

Mesedez, barkatu hain ulergaitz idazten badut: bero ikaragarria daukagu Parisen eta zoratzen hasia naiz. Ene aita Zuberoan dago oporretan eta esaten dit euria ari duela alde horretan: zorionekoak!

Ene goraintzirik hoberenak zeuri eta etxekoei

Jon Mirande

P.S. Oraintxe jakin dut Herbehereetan argitaratutako euskarazko metodo baten berri. Ez dut egilea ezagutzen eta ezin dizut esan liburuak merezi duen. Baina baliteke zuk edo Cline doktoreak liburu lortzeko gogoia izatea. Hona hemen titulua: *An Introduction to the Basque Language (Labourdin dialect)* by H.P. HOUGHTON. 1960 Gld 12. E. J. BRILL, Publisher, LEIDEN.



Azaroak 14, 1961

Jean Mirande maitea:

Mila esker zure ahaleginengatik Cline doktoreari eskutitza idatzi eta kasetara bidaltzean. Cline doktoreari idatzi diot kasetara helduko zaiola abisatzeko, eta bestalde, ordainketa-kontuekin batera eskutitza bat bidaliko diozula jakinarazteko. Estimatuko nizuke Simon Harani neure esker ona adieraziko bazenio.

Hemen oso ondo gaude denok. Hala ere, oraindik ez dugu behar beste elurrik jaso. Zain gaude ea noiz dakarren elur erauntsi on bat oraingo egoera zuzentzeko. Aita oso lanpetuta ibili da neguko egurketan senide guztiak hornitzeko. Beti bezain sendo dabil.

John, ene anaia, agian Europara joango da udaberrian negozio-bidaian. Hala bada, zure helbidea eta telefono zenbakia emango dizkiot, dei egin diezazun. Abokatua da, eta negozioak ditu Munichen.

Askotan dugu gogoan Euskal Herria, eta erabaki sendoa hartu dugu lehenbailehen bertara itzultzeko. Hala ere, hiruzpalau urtez itxaron beharko dut, nik uste. Hurrengoan, espero dut asti luzeagoa izango dudala neure idazketari lotzeko, eta European zehar harat-honat sarriago ibiltzeko gure lehen bisitaldian baino.

Har itzazu ene goraintzirik hoberenak, bai etxekoen partez ere.

Robert Laxalt.



Chéraute, abenduak 20, 1961

Robert Laxalt maitea:

Mila esker zure azken eskutitzagatik, eta barkatu lehena-go idatzi ez dizudalako.

Oraingoz Euskal Herrian nago, oporrak pasatzen. Aurten berandu samar hartu ditut oporrak: Italiara joaten saiatu nintzen ene lagun batekin, baina azken momentuan bera ezin izan zen joan; honenbestez, aldi batez zer egingo zailantzan ibilita gero, «gure aitaren herrira» etortzea erabaki

dut. Denbora apur bat eman dut Baionan, eta han Aita Lafitterekin topo egin dut, baita Simon Haranekin ere. Honek esan dit jaso berria zuela eskutitz bat Cline dokto-rearengandik, eta honetan eskerrak ematen zizkiola bertsolari txapelketari buruzko kasetagatik¹⁰. Gero hamar egun eman dut Gipuzkoan, eta orain Zuberoan nago, aste-bete pasa, ene familiaren etxean, Chéraute (edo Sohütan).

Zoritzarrez, eguraldia oso hotza da. Aspalditik ez nuen ematen negua Euskal Herrian, eta ez nuen gogoratzten hain hotza izan zitekeenik...

Jakina, plazer handia izango nuke zure aita ezagutzeaz, Parisa etortzen bada. Ez ahaztu ene helbidea ematea aitari.

Mila esker zu, semea eta hirurok gauden argazkiagatik, zure emazteak Donostian egin zuen hargatik.

Eskutitz hau amaitu baino lehen, zorionak opa nahi dizkizut Gabonetan (espero dut eskutitza garaiz jasoko du-zuela) bai eta Urte Berri on ere.

Barkatu ene idazkera traketsagatik; ez dut idazteko maki-na ekarri. Parisa itzultzen naizenean, beste eskutitz bat idatziko dizut xehetasun gehiagorekin, gure euskal kontu literarioei buruz, bai eta beste kontu batzuei buruz ere.

Ene goraintzirik hoberenak zeuri eta etxekoei.

Bihotz-bihotzez

Jean Mirande.



Jean MIRANDE. 106, bld Davout. Paris (XX)
Urtarrilak 16, 1962

Robert Laxalt maitea:

Espero dut jasoko zenuela Chéraute, Zuberoatik igorri nizun eskutitza, hantxe nengoen bitartean oporrak pasatzen joan den abenduan; baina ez nago seguru, izan ere, eskolume batzuei eman nien eskutitza igortzeko, eta agian ahaztu egingo zitzaien.

Lehenik eta behin, zuri eta zeure familiari —emazte, haur eta senide— Urte Berri on eta zorionsu opa nahi dizuet. Gauza guztiak ondo joango ahal zaizkizue.

Jakin nahi nuke oraindik ere idazten duzun Euskal Herriari buruz (edo beste edozeri buruz). Hala bada, oso pozik irakurriko nituzke zure literatur lanak.

Ene aldetik, euskaraz idazten segitzen dut; batez ere, *Egan* Donostiako aldizkarian. Gainera, adiskide zuberotar bat eta biok aldizkari umorezko eta satiriko bat ateratze-kotan gaude. *Igela* izenburua hartuko du. Espero dut batzuek behintzat abegi ona egingo diotela... eta harpidedun izango direla. Hala ez bada, gure patrikatik ordaintzeko beste dirurik ez baitugu, bertan behera utzi beharko dugu, lehen zenbakiak izan ezik.

Ez dut poesia asko idatzi azken aldi honetan; badirudi goi-arnasa iraungi egin zaidala, Frantziako funtzionari-tzan daramadan bizimodu hits hau dela kausa. Baina ziur nago egunen batean berriz etorriko zaidala. Oraingoz, aski dut hitz lauz idatziz.

Hitz egin duzu zure adiskideekin euskaraz eta ingelesez egindako aldizkariaren ideari buruz, Estatu Batuetan bizi diren euskaldunei begira? Abenduan Aita Lafitterekin egon nintzen Baionan, baina berak ez zidan hitzik ere aipatu horretaz. Tira, aurkitu baduzu jendea ideia horren inguruan bildu eta lan egiteko prest dagoena, mesedez, jakinarazi neuri.

Kaliforniako izebari eman diot zure helbidea eta agian haren semeetariko bat, George Ayphassorho, ene lehen-gusua, etxera agertuko zaizu egunen batean, bera asko bidaiatzen da-eta. Bestalde, pozik elkartuko nintzateke zure anaiarekin, aurten Europara hurbiltzen bada, behintzat.

Zure berri laster jakingo dudalakoan

bihotz-bihotzez

Jon Mirande



Uztailak 1, 1962.

Robert Laxalt maitea:

Mila esker zure eskutitzagatik. Oso poztu naiz zure berri jakitean, denak ondo zaudetela eta. Ni ere ondo nabil, baina, zoritxarrez, ene aitak min hartu du orkatilan, eta

diabetikoa denez, zauria ez zen lotzekoa, eta eritexera eraman behar izan dute, beraz, oraingoz bakarrik nago etxean.

Ekainean hamabostaldi bat egin nuen Britainia Handian —egun gutxi batzuk Londresen, eta hamar egun Galeseko iparraldean— posta-txartela bidali nizun handik, baina ez dut uste oraindik jaso duzunik —bazter hauek mai-tagarriak dira, muino asko eta oso berdea (gure Zuberoa bezalakotsua), baina gehien interesatu zitzaidana bertako hizkuntza praktikatzea izan zen, galesera edo Cymraeg, haiek esaten duten moduan. Ez naiz gogoratzen esan nizunentz interesatuta nengoela keltiargintzan euskalgintzaz bestalde. Nahikoa ondo dakit bretoiera, Bretainiako frantseseraz mintzatua, eta areago, galesera eta gaelikoa ere liburu eta diskoetatik ikasi ditut. Tira, aukera izan nuen ene galeseraren ezagutza hobetzeko, zeren ene inguruan denak mintzatzen baitzitzaizkidan galeseraz. Baserritarrak, dendariak, eskolumeak, baita langile kualifikatuak eta unibertsitateko jendea ere. Galesko literatura —VIII. mendetik datorren tradizioa dauka, Frantziakoa baino askoz ere zaharragoa...— bizi-bizirik dago, bestalde. Dena zor zaio sentimendu abertzale ikaragarri bati: galestarrek ez dute beren burua ingelestzat hartzen, eta gainera, orain badago Galesko alderdi nazionalista bat, Plaid Cymru izenekoa, muturreko hegal bat daukana, Galesko errepublikarrak, beren herriaren eta Ingalaterrako monarkiaren arteko lokarri guztiak moztu nahi dituenak.

Baina itzul gaitezen gure Euskal Herrira. Jakingura handia neukan zuk esandakoogatik, hots, Estatu Batuetan Euskal Instituturen bat eratu ahal litekeen. Jakina, oso pozik joango naiz Euskal Herriko kontuei buruzko hitzaldiak ematera, baina aldeztu aurretik jakinarazi beharko didazu hori, bada, oporrak eskatu beharko dizkiot ene ugazabari, hau da, Frantziako Estatuari, orain Frantziako Altxortegian lan egiten ari bainaiz. Urtean hilabeteko oporraldia baizik ez daukat.

Ez dut Julio Caro Baroja bera ezagutzen, baina haren lan asko irakurri ditut, eta ene ustez, Aita J. M. Barandiaranekin batera, Euskal Herriko etnologorik onena da. Beraz, uste dut Kaliforniako Unibertsitateak ondo egin due-

la Caro Baroja aukeratzean Euskal Herriko kontuei buruzko hitzaldi bat egin dezan.

Duela hilabete batzuk ene izebak, Catherine Ayphassorhok, Coalingan (Kalifornia) bizi denak, idatzi digu esanez Georgek, haren seme-alabetariko batek, bisitaldia egin zizuela. Orain urte batzuk ene izeba Europan zegoen; ez dakit haren seme-alabek euskaraz dakiten; uste dut hein batean ulertuko dutela. Ene izeba ez da Zuberoakoa (ene amaren nebetariko baten emaztea da, Nafarroa Beherean sortua, Isturitze deitzen den herriska batean, ospetsua bertako kobazulo historiaurrekoak direla eta). Beste bi seme-alaba dauzka, neska bat eta mutil bat; Ameriketako lehengusu-lehengusina guztiak ezkonduta dauzkat, baina ez euskaldunekin.

Euskal aldizkariren bat Estatu Batuetan inoiz argitaratzen bada, oso pozik lagunduko nioke, jakina, eta musu truk. Baina aitortu behar dut ez nukeela gogokoegi Aita Lafittereekin elkarlanean ibiltzea... Hala ere, ez dut uste berak inoiz ere halakorik egingo duenik, eta, gainera, ez daki ingelesez.

Oso poztuko nintzateke zuk idatzi edozer irakurtzeaz, hala euskal gaiei buruzkoak nola bestelakoak —baita zure emaztearen antzerki-lana irakurtzeaz ere, zuk esan zenidan hura: zalantzarik gabe, arriskutsu samarra da (kristau ikuspegitik) baina oso gai interesgarria. Bestalde, azken aldi honetan ez dut asko idatzi; hala ere, ene lagun zuberotar batekin, bada denbora zenbait *Igela* izeneko aldizkari satirikoa plazaratu dugula eta orain ale oso bat argitaratuko dugu goitik behera xubereraz idatzia, Etxahun bardo ezagunari buruz; ale hau bidaliko dizut. Menturaz, zure aitak plazer hartuko luke hori irakurtzean. Zoritxarrez, esan behar dizut orain arte ezinezkoa izan zaidala aurkitzea Baionako Euskal museoak argitaratu liburua, sorginkeriar buruzkoa, ezagututa ere Haritshelhar jauna, aipatu museoko zuzendari berria. Inoiz aurkitzen badut, jakinarazi egingo dizut.

Ene goraintzirik hoberenak, zeuri eta etxekoei

Zure lagun eta aberkide honek.

John Mirande eta Ayphassorho



Mr. Robert Laxalt. 650 Cardinal Way. Reno. Nevada. EEBB

Ez dut zure berri jaso aspalditik, eta espero dut zuek denok ondo egotea. Eskutitz bat jaso dut Kaliforniako ene izebarengandik, esanez George haren semeak bisitaldi bat egin dizuela. Orain Galesen nago, oporrak pasatzen —oso herri ikusgarria, Euskal Herriaren antzekoa modu askotan: hizkuntza eta ohitura zaharrak, mendiak, basoak... Beti ere zeuri eta zeure familiari onena opa dizuedala.

Goraintzi oroer¹¹.

Jon Mirande

(Arranoaren Dorrea, Caernavongo Gaztelua, badiaz bestaldetik ikusita. Gales 489)

Agi denez, Robert Laxalt irrikan zegoen berriz ere Euskal Herrira itzultzeko. Euskal Herrian hartutako oharrak eta beste erabiliz, zenbait liburu idatzi zituen: *In a Hundred Graves, A Man in the Wheatfield*. Honela, Laxaltarrek beste bidaia bat egin zuten Euskal Herrira 1965-1966an, Roberten urte sabatikoan.

Txango hartan zenbait lekutan izan ziren, Robertek gogoratzen duenez: Arrangoitzen, Donibane Garazin. Orduan ere, Mirandek agerraldi bat egin zuen Laxaltarrenera. Mirandek aste bi eman zituen bigarren aldian Laxaltarren etxean eta Nickyren gela hartu zuen. Nicky beldurrez zegoen bere gelara itzultzeaz. Izan ere, amak esan zion Mirandek *loupgarou* —gizotsoa— ikusi zuela eta horregatik zion beldur.

Bigarren bidaiari izandako esperientziak gogoan bizi-bizi zituztela, Laxaltarrak Nevadara itzuli ziren, Euskal Herri zaharra atzean utzita. Inoiz ez zituzten ahaztuko Euskal Herriko bizikizunak: Laxalt familiako idazleek beren lanetan sakabanaturik utzi dituzte. Hala ere, Miranderekikoak ilunbean geratu dira gaur arte, artxibategi zahar bateko ohar hautseztatuen artean ezkutaturik. Laxaltek Nevadara joateko gonbitea egin zion Miranderi. Zoritxarrez, Mirandek ez zuen aukerarik izan Ameriketara salto egiteko.

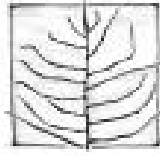
Ordurako, Laxaltek idatziak zituen *A man in the wheat field* eta *Sweet Promised Land* eta litekeena da Mirandek azken liburuaren ale bat oparitzat jaso izana Laxaltengandik. Mirandek ordurako bere emaitza nagusiak onduak zituen —zenbait poema eta *Gauaz parke batean* ipuina izan ezik— eta *Haur Besoetakoa* amaitua zuen, nahiz eta kontaezin arazo zela kausa, ezin plazaratu ahal izan zuen. Hala ere, biok inoiz ez zuten hitz egin bere literatur lanei buruz.

Honek guztiak Miranderen alde bat erakusten digu, iluntasunez eta misterioz bildua. Zergatik ez zion ezer aipatu bere lanei buruz Laxalti? Areago, jakinik Laxalt euskal idazleen zerrendak egiten zebilela, eta euskal kultura orokorrari buruzko lanak —bertsolariak eta— biltzen. Hain zegoen etsita literaturarekin, non ez baitzuen gogorik Ameriketako idazle batekin horretaz jarduteko? Laxaltek dioenez, Mirande jakinaren gainean egon balitz, beste ate bat ireki zitekeen elkarlana bultzatzeko.

Dagoeneko, oroitzapenak eta lekukotasun grafikoak baino ez dira geratzen. Oroitzapen amoltsuak, nolana ere. Aspaldiko adiskidantza haren berri eman digunean, Robert Laxalten gogoia atzera joan da. Hainbat urteren buruan aitortzen duenez, Euskal Herrira egindako bidaiak beste xendra bat urratzeko aukera eman zion, eta harekin batera bere literatur lanak aberastu eta gorpuzteko aukera. Oraindik ere gogoan du Miranderen irudia eta mintzaera, Euskal Herriko oihartzunak burura datozkionean. ¶

1. Honenbestez, eskerrak eman behar dizkiogu Robert eta Joyce Laxalti, oharrak argitzeko laguntza ezinbestekoagatik. Halaber, Joseba Zulaika, Carmelo eta Monique Urzari, bai eta Marcelino Ugalderi eta Renoko Euskal Mintegiko lagun guztiei ere liburutegiko materiala eta argazkiak gure esku uzteagatik.
2. Xabier Mendigurenek euskaratua: *Dominique, artzain xiberutar bat Nevadan*, Elkar, Donostia, 1988.
3. *Jon Miranderen gutunak (1948-1972)*. Patri Urkizuren edizioa. Susa, Donostia, 1995.
4. Iratxoen antzeko mamu groteskoa; bihurri eta maleziatsua da jendearekin. Goblinak edozein tamainatako deabruak dira, gehienetan giza-itxura hartzen dute, eta gizakiei eraso, alamena eman eta torturatu egiten dituzte.
5. *Jon Miranderen gutunak (1948-1972)*. Patri Urkizuren edizioa. Susa, Donostia, 1995, 25 or.
6. Ibidem, 196. or.
7. Robert Laxaltek horren berri ematen du *In a hundred graves* liburuan (14-16 orr.).
8. Lanbide kualifikatua duen pertsona.
9. 1961eko azaroaren 29an Howard F. Clinek eskutitz bana bidali zien Ximun Haran eta Jean Miranderi. Eskerrak eman nahi zizkien, 1961eko bertsolari txapelketako grabazioak bidaltzeagatik. Izan ere, Clinek aitortzen zuen bertsolarien grabazioak bana-banakoak zirela Artxibategirako, eta interes handikoak izango zirela ikertzaileentzat. Horrez gainera, Mirandek idatzitako azalpen moduko batzuk heldu zitzaizkion Clineri, eta horregatik ere eskerrak ematen zizkien bi euskaltzaleei.
10. Mirandek bidalitako kopia —Ximun Haranek 1961eko bertso txapelketatik egindako aukeraketa bat— oso estimagarria izan zen amerikarrentzat eta esker oneko eskutizak jaso zituen. Izan ere, idazki bat erantsi zion kaxetari azalpenak emateko. Pagamendua sinbolikoa izan zen, batik bat, Robert Laxaltek hala eskatu zuelako, eta 10-20 dolarrekoa izan zen, nonbait.
11. Euskaraz jatorrizkoan.

Gatak



FITO RODRIGUEZ

Zurrumurrak Gizarte Zientzietan gaur

87



BEGOÑA MURUAGA

Euskal literatura eta androzentrismoa

99